

Edebi Estetik Açından Bağımsızlık Motiflerinin Millî Şiirdeki Yansımaları (Azerbaycan Halk Cumhuriyeti Dönemi)

Serqiyye MEMMEDOVA*

Makale Bilgisi

Makalenin Türü: Araştırma Makalesi
Makalenin Geliş Tarihi: 07.7.2021
Makalenin Kabul Tarihi: 30.10.2021
DOI: [10.54970/turkuaz.963622](https://doi.org/10.54970/turkuaz.963622)

ÖZET

Makalede Azerbaycan Halk Cumhuriyeti Dönemi'nde şiir sanatında ulusal bağımsızlık ve özgürlük motiflerinin edebiyata yansımaları problemi araştırılmıştır. Dönemin şiirleri genel hatlarıyla sistematik bir şekilde gözden geçirilmiş; şiirler bahsi geçen problem bağlamında değerlendirilmiştir. Muhammed Hadi, Abdulla Şaik, Ahmet Cevat, Ali Yusuf gibi sanatçıların şiir mirası ulusal bağımsızlık problemi kapsamında araştırılmıştır. Aynı zamanda araştırılan dönemde şiir sanatının konu ve içerik bakımından yenilikçi düşünceye sahip olması onun millî edebiyat tarihinde konumunu belirleyen etken olarak nitelendirilmiştir. Bu dönemde millî edebiyatın aydın siyasi düşünceyi benimsemesi şiirde yeni bir akımın – bağımsızlık şiirinin oluşmasını hızlandırdığı vurgulanmıştır. Bununla birlikte tahlil sürecinde Türkleşme, İslamlaşma, Çağdaşlaşma düşüncesinin edebiyata, aynı zamanda şiire yansımaları, bu etkenin, ideolojik düşüncenin amaca yönelik gelişimini sağladığı ifade edilmiştir. Tahlil sürecinde konuyla ilgili birtakım kaynağa başvurulmuştur.

Anahtar kelimeler: Azerbaycan edebiyatı, şiir sanatı, bağımsızlık, özgürlük, gelenek, yenilikçilik, üslup.

Artistic Reflection of Independence Motives in National Poetry (Period of the Azerbaijan Democratic Republic)

ABSTRACT

The problem of artistic reflection of the national independence and liberty motives in poetry during the Azerbaijan Democratic Republic has become the object of analysis in the article. Here was given general overview of the period, poetic examples were systematically reviewed and evaluated in the context of the problem in question. The poetic heritage of poets such as Mahammad Hadi, Abdulla Shaig, Ahmad Javad, Aliyusifwas involved in the study against the background of the problem of national independence. Also, the fact that poetry had an innovative thinking in terms of content and essence during the period under study was characterized as a factor determining its position in the history of national literature. It was emphasized that the acquisition of a clear political thinking in the national literature during this period

* Doç. Dr., Azerbaycan Milli İlimler Akademisi, Nizami Gencevî Adına Edebiyat Enstitüsü,
Bakü/Azerbaycan. E- posta: maarifci_qadinlar@mail.ru, ORCID ID: 0000-0002-9964-5057

stimulate to the formation of a new direction in poetry - the independence poetry. At the same time, it was conditioned in the process of analysis that the reflection of the ideology of Turkification, Islamization, modernization in literature, including poetry ensured the purposeful development of ideological thought of this factor. Several important sources related to the subject were used in the process of analysis.

Key words: Azerbaijani literature, poetry, independence, liberty, tradition, innovation, style

GİRİŞ

Azerbaycan Halk Cumhuriyeti döneminde Azerbaycan şiir sanatının konu bakımından yenilenmesi dikkat çeken durumlardan biridir. Bu durum öncelikle şiirin bağımsızlık ve özgürlük motifleri ile zenginleşmesinde görülmektedir. Diğer bir deyişle, Cumhuriyet süresince kalem sahiplerini şiirin biçim özelliklerinden ziyade konu ve düşünce meselesi ilgilendirdiğinden sanatsal arayışların bu yönde olduğu gözlenmektedir.

Prof. Vagif Sultanlı'nın doğru belirttiği gibi, "Cumhuriyet dönemi; edebiyatta, edebî yaratıcılıkta yeni ufuklar açmış, ülkenin hürriyet ve istiklali, bağımsız cumhuriyet vurgusu, millet inşası, milli mücadele, aynı zamanda genel olarak Türklük konularına gösterilen hassasiyet ile dikkat çekmektedir. Cumhuriyetin kuruluşu Azerbaycan Türkleri üzerinde uygulanan ve yüz yıldan fazla devam eden sömürge sisteminin son bulması, Türk kimliğinin tasdiki, sosyal siyasi, ekonomik ve kültür alanlarında "millileşme" sürecinin yaşanması zengin edebî birikime yol açmıştır." (Sultanlı, 2018:19).

Azerbaycan Halk Cumhuriyeti'nin hüküm sürdüğü yıllarda "dönemin toplumsal edebi düşünce yapısında geleceğe olan iyimser inanç, girişimcilik ve azimlilik ruhunun propagandasının önder konumunda olduğunu, halkın içerisinde gözlemlenen herhangi bir karamsarlık, ümitsizlik ifade eden durumların anında ortadan kaldırılmaya çalışıldığını" (Bayramoğlu, 2003: 5) belirlemekte fayda vardır. Dönemin toplumsal siyasi ortamı, edebi kültürel hayatı için kaçınılmaz olan bu ruh hâli şiir sanatında da belirgin bir biçimde görülmektedir. Bu ise her şeyden önce Azerbaycan halkının özgürlük ve bağımsızlık uğrunda mücadele etmesi, bağımsız devlet kurmasıyla ilişkilendirilmektedir.

Sanat hayatı boyunca özgürlük, bağımsızlık düşüncelerini yaymaya çalışan, halkı uyanmaya, millî kimliğinin farkında olmaya çağıran Muhammed Hadi'nin Cumhuriyet Dönemi şiirlerinde aynı motiflerin çeşitli şekillerde devam ettiği gözlemlenmektedir. Aynı zamanda şairin o dönemdeki faaliyetinin ürünü olan pek çok şiirinde ise onun eserlerine özgü Türkçülük, Turancılık, vatanseverlik duyguları daha yoğun bir şekilde edebiyata yansımıştır.

Azerbaycan Şiirinde Özgürlük Motiflerinin Güçlenmesinde Cumhuriyeti'n rolü

Cumhuriyet dönemi şiir sanatında Muhammed Hadi, Abdulla Şaik ulusal özgürlük duygularının harekete geçirilmesi yönünde ciddi şiir örnekleri ortaya çıkarmıştır. Aynı zamanda Ahmet Cevat, Cafer Cabbarlı, Umgülsüm Sadıgzade, Aliabbas Münzib, Salman Mümtaz, Abbasğa Gayıbov (Nazir), Emin Abid (Gültekin), Davud, İbrahim Şakir, Ali Yusuf, Muhammed Ümid Genceli, Celal Sahir gibi genç kalem sahiplerinin edebî faaliyetinde özgürlük ve bağımsızlık motifleri ana unsurları oluşturmaktaydı.

M. Hadi'nin Cumhuriyet Dönemi'nde peş peşe kaleme aldığı *Mefkûreyi Aliyyemiz*, *Zamanın Sesi ve Hayatın Kendisi*, *Askerlerimize- Gönüllülerimize* vb. şiirlerinde vatan, özgürlük ve bağımsız

devletçilik düşünceleri betimlenmektedir. Derin toplumsal ağırlığı ile seçilen *Askerlerimize – Gönüllülerimize* şiirinde şair yüzünü gençlere, askerlere dönerek onları vatanın özgürlüğü, işgalcilerden temizlenmesi uğrunda mücadeleye çağırmaktadır. Şairin bu seslenişi sadece şiirsel bir anlam ifade etmemektedir, yurdun, memleketin geleceğiyle ilgili bir çağrı gibi görüldüğü için toplumsal siyasi önem de taşımaktadır:

Milletin namusu sizden çok cesaret bekliyor,
Devleti – nevzadi – millî galibiyet bekliyor.
Bekliyor sizden zafer afimiz, istiklalimiz,
Şanlı gayret, şanlı hümnet, şanlı cüret bekliyor (Askeri
Marşlar, Savaş Şarkıları, Kahramanlık Şiirleri,
Askeriye Yayınları, 1998: 26).

Yine aynı şiirsel bir ruh hâliyle kaleme alınmış *Zaferi Nihayiye Doğru* şiirinde şair asker olmanın sorumluluğunu, şerefini gözler önüne sererek gençleri vatanın kaderine kayıtsız kalmamaya çağırmaktadır. Şaire göre asker olmak her vatan evladı için sadece bir borç değil aynı zamanda şeref meselesidir:

Mert olan askerliği takdir eder ezyan ile
Asker olmak bir farzdır her mümine Kur'an ile.
Asker olmak bir şereftir, Türk için, İslam için,
Askeriyetle yaşat millet hayatı şan ile (Bayramoğlu, 2003: 106).

“Hadi vatani sevmeyi imana dönüştürdü. Vatanla ilgili en güzel şiirlerin şairi olarak yazdı adını edebiyat tarihine. Hadi’ye dek sevgi kavramının bütün renkleri kullanılmıştı edebiyatta. Bütün derinlik ölçülerinde getirilmişti şiir sanatına. Düşüncelerimizi pekiştirmek için sadece Fuzuli faktörü yeterlidir. Ama vatani iman gibi, ömür gibi sevmeye öğretisi ilk defa Hadi’nin şiirlerinden saçıldı şiir sanatına.” (Akimova, 2019). Muhammed Hadi’nin vatanseverlik şiirlerini tanımlayan bu düşüncelere katılmamak mümkün değildir.

M. Hadi Türk askerlerinin Bakü’yü Ermeni Taşnak birliklerinden kurtarmasını coşkulu bir ruh hâliyle karşılamış, bu muhteşem tarihî olayı özgün estetik üslupla ifade etmiştir. Kan dökülerek kurulan bağımsız Azerbaycan devletinin kaderinin halkın her bireyine bağlı olduğu düşüncesini şiirlerinde vurgulamıştır.

Şair vatanın bağımsızlığı, özgürlüğü uğrunda mücadele ederek şehitlik zirvesine yükselenleri *Şühedayi Hürriyetimizin Ervahına İthaf* şiirinde kendine özgü bir biçimde ifade etmiştir:

Sizinle buldu bu millet şerefli istiklal,
Sizinle buldu bu millet hayati pürikbal.
Bu günler etmede ehli vatan sizi feryat,
Selamlıyor sizi işte bu millet-i azat (Bayramoğlu, 2003: 116).

Muhammed Hadi millî düşünceye sahip vatansever bir şair olarak “dünya altüst olup ekseninden çıksa bile Türk’ün ‘semt-i amalden’, amacı uğrunda ilerlemekten vazgeçmeyeceğini içten gelen gurur ve cesaretle beyan etmektedir. Şairin göğsünü kabartan durum tarih boyunca Türklerin dizlerinin hiçbir savaşta, aynı zamanda İstiklal Savaşı’nda da titrememiş olmasıdır. Bu düşünce Birinci Dünya Savaşı’ndan da Türk ırkının, Türk ordusunun galip çıkacağı konusunda onda derin bir inanç oluşturmaktaydı. Zira onun hem manevi hem fiziksel hem de akli olanakları bulunmaktaydı.” (Bayramoğlu, 2003:33-34).

Genel olarak Muhammed Hadi'nin "kendi döneminin koşullarında edebi ızdırabın ifadesi gibi yankılanan" şiir sanatında henüz bağımsızlığını kazanmış Azerbaycan Türklerinin siyasi ve toplumsal sorunları büyük vatanseverlik ruhuyla ifade edilmiştir. Aynı zamanda şairin sanatına özgü olan romantik coşku Cumhuriyet Dönemi'nde kaleme aldığı eserlerde daha belirgin bir şekilde öne çıkmaktadır, "ahenk de müzikalite de büyüleyici lirizm de özellikle bu düşüncenin ifadesine hizmet etmektedir." (Azerbaycan Halk Cumhuriyeti (Edebiyat, dil, kültürel yapılanma), 2009:228).

Ünlü şair Abdulla Şaik'in Cumhuriyet Dönemi'nde peş peşe kaleme aldığı *Yeni Ay Doğarken, Araz'dan Turan'a, Marş, Vatanın Yanık Sesi, Niçin Böyle Geciktin?* ve diğer şiirleri sadece onun sanat hayatında değil, bir bütün olarak 20. yüzyıl Azerbaycan şiir sanatında özgürlük ve bağımsızlık motiflerinin ifade edildiği özgün edebiyat örnekleri olarak kendine has yer tutmaktadır:

O eller ki seni bu gün kurtarmaz,
O diller ki seni bu günde anmaz,
O yürek ki senin için çarpamaz,
O ayak ki vatan için koşamaz,
Al kanına boyansın (Şaik, 2004: 71).

Şairin Türk Âdem-i Merkeziyet fırkası *Müsavat'a* adadığı *Marş* şiiri yoğun vatanseverlik ruhu, toprak, yurt sevgisiyle yoğrulmuş şiir sanatı örneklerinden biridir:

Birleşelim Türk oğlu, bu yol millet yoludur,
Ünle, zaferle, şanla tarihimiz doludur.
Yürüyelim ileri, haydi millet askeri,
Geçmişimiz şan, zafer, durmayalım biz geri.
Yıldırımli gözünüz kan ağılatır düşmana.
Korkak, alçak, hainin bu meydanda işi ne?
Deniz gibi coşalım, dalga gibi koşalım,
Altın ordu ileri! Dağlar taşlar aşalım! (Şaik, 2004: 64).

Marş şiirinin sonunda şair şiirsel kanaatlerini genelleyerek düşüncelerini şu şekilde tamamlamaktadır:

Türk fırkası "Müsavat",
Açalım kuş gibi kanat.
Sarılıp hürriyete,
Bulalım şanlı hayat (Şaik, 2004: 64).

Şairin o dönemdeki faaliyetleri konu ve biçim bakımından dikkat çekmesiyle birlikte aynı zamanda yoğun vatanseverlik, yurtseverlik durumuyla da devam etmektedir.

Azerbaycan edebiyat tarihinde daha çok "istiklal şairi" olarak değerlendirilen Ahmet Cevat'ın Cumhuriyet Dönemi faaliyeti bağımsızlık ve özgürlük motiflerinin sanata yansması bakımından da dikkat çekmektedir. Onun bu dönemdeki faaliyeti bir nevi Cumhuriyet tarihinin manzum kronolojisi gibi nitelendirilmektedir. Genel anlamıyla bir şair olarak A. Cevat'ın "faaliyet biyografisi cumhuriyet tarihinin edebi kronolojisi olarak anlamlandırılmaktadır." (Çağdaş Azerbaycan Edebiyatı, 2007: 12).

Ahmet Cevat'ın bir sanatçı olarak gelişmesinde, "istiklal şairi... gibi şekillenmesinde, yetişmesinde klasik geleneklerle birlikte, geleneksel halk şiirinin de önemli rolü olduğunu," (Mustafayeva, 2007, 14) hatırlatmadan geçmeyelim. Şairin geleneksel klasik edebiyata başvurması, ondan verimli bir şekilde yararlanması şiirlerinin düşünce ve konu, biçim ve sanatsallık bakımından kusursuz olmasını sağlamıştır.

Ahmet Cevat *Ben Kimim?* şiirinde bir şair vatandaş olarak şiirsel inancını tanımlayarak özgürlük ve bağımsızlık mücahidi, "çiğnenen bir ülkenin 'hak' bağırın sesi" olduğunu bildirmektedir:

Soranlara, ben bu yurdun
Anlatayım nesiyim:
Ben çiğnenen bir ülkenin
"Hak" bağırın sesiyim! (Cevat, 2005: 128).

Dr. Abeniz Aliyeva'nın belirttiği gibi, "Ahmet Cevat şiirinde klasik şiir sanatımızdaki sevgili karakteri yerini "özgür vatan" kavramına bırakmıştır. Gerçi o, çeşitli konularda şiirler yazıyordu ve doğal şair yeteneğiyle doğduğu için değindiği konuların hepsinde aşk, güzellik, doğa şiirleri yazdığı da özgün görünebiliyordu. Lakin klasik anlamda aşk ve güzelliğe adanan şiirler Cevat'ın şiir sanatının asıl çizgisini oluşturamadı. Şairin özgün sanatında en kutsal aşk, en yüce duygu özgür vatan aşkıydı." (Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti (Makaleler dizini), 1992: 148-149).

Şairin Cumhuriyet Dönemi'nde kaleme aldığı *Azerbaycan Bayrağına, Halkın Bayrağı, Türk Ordusuna, Şehitlere, Gelme, İngiliz, Bakü Diyor ki..., İstanbul, Bismillah* vb. eserlerinde Azerbaycan halkının özgürlük ve bağımsızlık mücadelesi büyük bir vatanseverlik coşkusuyla ifade edilmektedir. "Bu şiirlerde 'Bir kere yükselen' ve bir daha inmeyen, onu indirmeye çalışanlara karşı halkın yürüttüğü mücadele, bu mücadelede 'geçici yenilgi', beşiğinde boğulmuş bağımsız Azerbaycan devletinin bayrağının 70 sene sonra tekrar başımızın üzerinde dalgalanması gerçeği yatmakta, halkın mücadele dolu hayatı, kanı, canı pahasına elde ettiği bağımsızlığa yeniden kavuşması, millî duygular yaşamaktadır. Bugün de şairin *Azerbaycan Bayrağına* şiiri buradaki millî gurur, ulusal devletçilik niteliklerimizden biri olarak övülen bayrak, şiirdeki her vakit, her zaman öne çıkan çağdaşlık duygusu, kanlar dökülerek kazanılan devlete, onun bayrağına duyulan saygıyla yoğrulan dizeler aklımıza gelmektedir." (Penah, 2018)

Yukarıda bahsedilen *Azerbaycan Bayrağına* şiirinde şair henüz bağımsızlığına kavuşan devletin simgesi olan bayrağa sevgisini ifade ederek şöyle yazar:

Türkistan yelleri öpüp alınım,
Söylüyor derdini sana bayrağım!
Üç rengin aksini Kuzgun denizden
Armağın yollasın yâre, bayrağım! (Cevat, 2005: 127).

Azerbaycan Bayrağına şiirinden verdiğimiz bu örnekte şair kendi halkının bağımsızlık kazanmasının sevincini, gururunu, özgün, estetik tarzda ifade etmiştir. Şair, Azerbaycan'ın bağımsızlığına kavuşmasını büyük Turan'a götüren yolun açılması olarak algılamaktadır:

Giderken Turan'a çıktın karşıma,
Gölgen devlet kuşu, kondu başıma!
İzin ver gözümde coşan yaşıma -

Dinletsin derdini aha, bayrağım! (Cevat, 2005: 127).

Azerbaycan Halk Cumhuriyeti'nin İstiklal Beyannamesi'ni ilan etmesinin hemen ardından oluşan Millî Şura'ya ithaf edilen *Halkın Bayrağı* şiirinde şair büyük onur ve iftiharla devleti yönetmekle sorumlu olan kişileri betimleyerek arzu ve önerilerini bildirmiştir. Samimi bir üslupta kaleme alınan şiirde şair estetik düşüncelerini şu şekilde dile getirmiştir:

Sen çık bu minberden doğruyu söyle,
Yalvarma kimseye Tanrı'dan başka.
Küskünse talihin, sen ona küsme,
Dinlettir sesini, çalış... çabala... (Cevat, 2005: 129).

Ahmet Cevat'ın *Türk Ordusuna* şiirinde Azerbaycan devletçiliğinin şekillenmesinde müstesna rolü olan Kafkas İslam Ordusu askerlerinin kahramanlığı betimlenmiştir. Şiirde Türk askerlerinin kahramanlığını, fedakârlığını, azmini yüksek seviyede değerlendiren şair, bu tarihi adımın her iki ülkenin kaderinde derin izler bıraktığını vurgulamıştır:

Ey şanlı ülkenin şanlı ordusu,
Unutma Kafkas'a girdiğin günü!
Gelirken kovmaya Turan'dan Urusu,
Ayağını Karadeniz öptü mü?!

İlk atarken eski burca adımı,
Kars Kalesi selam topu attı mı?
Sen yaparken orda zafer şenliği,
Mağlup düşman kaşlarını çattı mı? (Cevat, 2005: 143).

Ahmet Cevat'ın *İngiliz* şiirinde Azerbaycan Halk Cumhuriyeti'nin kurulduğu dönemde Bakü'ye gelen İngiliz ordusunun işgalci tutumu keskin bir dille eleştirilmekte, özgürlük ve bağımsızlık düşünceleri ön plana çekilmektedir. Şair, Hindistan gibi eski bir memleketi esaret altında tutan, genel olarak Doğu kültürünü yerle bir eden İngilizlerin diğer halkların özgürlük ideallerine düşman olduklarını, farklı ulusların ayaklanmasını kanla bastırdığını doğru bir şekilde ifade etmiştir:

Sarıp Hindistan'ın cansız kolunu,
Geldin kapatmaya Turan yolunu.
Aldatıp her yerde Tanrı kulunu
İnsanları ucuz satan İngiliz (Cevat, 2005: 141).

Şair, Türk ordusunun Azerbaycan halkının yardımına gelmesiyle İngilizlerin bu yerlerden çekilmek zorunda kalacaklarını şiirsel bir dille ifade etmiştir. Tam anlamıyla vatanseverlik, yurtseverlik ruhuyla kaleme alınan şiir önemli toplumsal değer taşımaktadır:

Bak, yine karşında göğsümü açtım,
Bakü dağlarına al bayrak astım.
Sen meydan okudun, geldim, ulaştım
Mert değil meydandan kaçan İngiliz (Cevat, 2005: 141).

Ahmet Cevat'ın *İngiliz* şiirinde dikkat çeken durumlardan biri de Türk ordusunun yenilmezliğe, azme olan büyük inancıdır. Bu inanç duygusu o kadar güçlü ki her satırında belirgin bir biçimde hissedilmektedir:

Sen kapat her yolu, süngüm tez açar,
Üç ayda gelenler, üç günde kaçar.
Zannetme kurşunum havaya uçar,
Türk'tür bu kurşunu atan, İngiliz! (Cevat, 2005: 141).

Ahmet Cevat'ın *Bismillah* şiiri ise Azerbaycan Türklerinin tarihi vatanı olan Bakü'nün Ermeni Taşnak işgalinden kurtulması şerefine yazılmıştır. O yıllarda dilden dile dolaşan bu şiirde şair, yurduna olan kutsal sevgisini özgün bir biçimde ifade etmiştir:

Ey harbin talihi, bize yol ver, yol!
Sen ey güzel deniz, gel Türk'e ram ol!
Sen ey sağa sola kılıç vuran kol,
Kollarına kuvvet gelir, bismillah! (Cevat, 2005: 137).

Ahmet Cevat'ın *Bismillah* şiirinin "satırlarına sinen azim, cesaret ve isyankârlık ruhunun okuru vatanın bağımsızlığı, kurtuluşu, düşman işgalinden kurtulması uğrunda kutsal mücadeleye seferber ettiğini" (Çağdaş Azerbaycan Edebiyatı, 2007: 13) belirtmeden geçmeyelim.

Ahmet Cevat'ın *Ey Asker* şiirinde de zor günlerde Azerbaycan halkının imdadına yetişen kardeşçe yardımını esirgemeyen, bağımsız devletin kurulmasında çözümleyici rolü olan Türk ordusunun askerlerinin kahramanlığı ve cesareti övülmüştür:

Dağa taşa sancağını öptürüp,
Duman gibi bu dağları bürüdün.
Denizlere selam resmi yaptırıp,
Göklerdeki bulut gibi yürüdün.

Yürü, yürü batan günün izine,
Gülümsüyor doğan güneş yüzüne (Cevat, 2005: 141).

Ahmet Cevat'ın hazin bir ruh hâliyle yazdığı *Şehitlere* şiiri Azerbaycan'ın bağımsızlığı uğrunda savaşlarda kahramanca şehit olan Türk askerlerine adanmıştır. Azerbaycan Halk Cumhuriyeti'nin oluşmasının birinci yıldönümünde kaleme alınan bu şiirde bağımsızlık, özgürlük, vatanseverlik düşünceleriyle birlikte Türkçülük ve Turancılık düşüncesi de yer almıştır:

Kalk, kalk sarmaşıklı mezar altından,
Gelmiş, ziyarete kızlar, gelinler.
Ey kervan geçidi, yollar üstünde,
Her gelen yolcuya yol soran asker (Cevat, 2005: 145).

Şair, şehitlerin kendi vatanlarında gözü yaşlı kalan yakınlarını merak etmemelerini rica eder, çünkü onların eylemlerini gerçekleştirdiklerine dikkat çeker. Bir başka açıklamayla, ölümleriyle büyük ideallere imza atan şehitlerin ölümsüzlüğünü vurgular. Özellikle bu nedenle şehitlere hitaben yazılan şiirde keder, üzüntü motifleri değil, iyimser bir ruh hâli göze çarpmaktadır:

Geçerken göklerden bir katar turna,
Ağlar bıraktığın gözleri sorma.
Bak, doğru çıkmakta gördüğün rüya,
Beslediğin amel bugün gülümser (Cevat, 2005: 145).

Şunu da belirtmeden geçmeyelim ki Ahmet Cevat'ın "Türkiye'ye duyduğu sevgisi ve yakınlığı sadece ayrı ayrı mısra, beyit ve dörtlüklerinde ifade edilmemekte, aynı zamanda genel olarak şiirlerinin ana fikrini, konusunu ve ruhunu da kapsamaktadır. Şair bazen Türk, Turan kelimelerini kullanmaz bile fakat Türk halklarına, Türkiye'ye olan sevgisini, birlik arzusunu şiirin genel ruhunda, bazen de coşkusunda dile getirir." (Memmedli, 2010: 41).

Cumhuriyet Dönemi'nde sadece edebi faaliyetle yetinmemesi, aynı zamanda siyasi sürecin içinde olması şairin yaşanan olayları yakından izlemesine olanak tanımış, bu da onun şiirlerinin canlı, inandırıcı olmasını sağlamıştır.

Genel olarak ele alındığında Ahmet Cevat'ın Cumhuriyet Dönemi'nde kaleme aldığı şiirler vatan sevgisinin, yurda bağlılığın, bağımsız devletçilik düşüncesinin kendine özgü edebi boyut kazanması olarak dikkat çeker. Bu şiirlerde doğup büyüdüğü Azerbaycan'ın bugünü ve geleceğiyle ilgili endişelerini dile getirmiş, aynı zamanda özgürlük ve bağımsızlık düşüncelerini yansıtmıştır.

Prof. Yaşar Garayev'in doğru bir şekilde tespit ettiği gibi, "Azerbaycan' kelimesi ilk defa Ahmet Cevat'ın şiirlerinde şiirsel özneye, yükleme dönüşmüş, onun yazdığı şarkıda tekrar ve nakarat olmuştur." (Cevat, 2005:7). Daha sonra birçok şairin şiirlerinin başlıca konusuna dönüşen "Azerbaycan" ilk defa özellikle Ahmet Cevat'ın sanat yaşamında karaktere dönüşmüştür.

Şunu da belirtmekte fayda var ki Azerbaycan Halk Cumhuriyeti'nin oluşumundan sonra şiirde bağımsızlık ve özgürlük motifleri güçlenmekle birlikte aynı zamanda Türkçülük, Turancılık konularında eserlerin ortaya çıkması verimli hale geldi (Aslan, 2018).

Cumhuriyet Dönemi şiir sanatında özgürlük ve bağımsızlık fikrini yayan nazım eserleri ile geniş okur kitlesinin kalbine işleyen Umgülsüm Sadıgzade'nin faaliyeti de kendine özgü benzersizliğiyle dikkat çekmektedir. Şairin tamamen isyankâr bir tarzda kaleme aldığı şiirleri yaşanan yılların heyecanını, keşmekeşini hissetme bakımından karakteristiktir. O, *Çekil, Def Ol* şiirinde Azerbaycan'ı tehdit eden Rus işgalcilere öfke ve nefretini belli etmekten çekinmezdi. *Asker Anasına, Bir Mayıs Gününde* vb. şiirlerinde bağımsızlığına kavuşan vatanının kaderiyle ilgili endişeleri ifade edilmektedir:

Anneciğim, benim bu yeşil dağlar,
Bensiz neşe bulmaz çiçekli bağlar,
Bensiz bülbül ötmez, çiçekler ağlar,
Yurduma bırakmam alçak düşmanı...
Ey buzlu şimalden kopan ruzigar,
Dokunma kalbime ateşi parlar (Sadıgzade Umgülsüm, 2010: 56).

Umgülsüm Sadıgzade'nin *Yolunu Beklerdim* şiiri kardeş Türkiye ordusunun bağımsızlığına kavuşmuş Azerbaycan'ın imdadına yetişmesiyle, Bakü'nün kurtuluşuyla ilgili olayları anlatmaktadır. Eserin başında bu konuyla ilgili yazar notu bulunmaktadır: "Bu şiir bir sene önce kanlı mart hadiseyi elimesinden Azerbaycan Türk İslamcılarının yakasını düşman elinden almak ve

ölümden kurtarmak için 'kardeş,' 'arkadaş,' diyerek dere tepe, dağ taş aşarak yardıma gelen şanlı Türkiye ordusuna ithafa yazılmıştır."

Kalbi yanık sızlayarak gezdim vahşi çölleri,
Göğsümde uyutturdum büyük arzu, büyük kâm.
Boğularak, inleyerek rübabımın telleri,
Hep dağlar da seslenirdi hep: intikam, intikam.
Dinledikçe o sesleri bana karşı anlardım,
Bir kurtuluş ümidiyle izlerini aradım (Sadıgzade Umgülsüm, 2010: 58).

Fakat ne yazık ki bu yetenekli kalem sahibinin edebi faaliyeti bazı araştırmacılar dışında şimdiye dek ciddi, sistemli bir şekilde araştırma konusu yapılmamıştır (Bayramoğlu, 2003; Hüseyinzade, 2005; Saracı, 2007).

Cumhuriyet Dönemi şiir sanatında özgürlük ve bağımsızlık düşüncelerinin yılmaz temsilcilerinden biri olan genç şair Ali Yusuf'un sanat hayatı da ana fikir ve konu bakımından diğerlerinden seçilmektedir. Ali Yusuf'un yazdığı *Bayrak*, *Azerbaycanlıya*, *İdeal*, *Gitme*, *Bir Türk Yolcu Diyor Ki*, *Karabağ Hainlerine*, *Öper Kim Bilir Belki Bir Hülya* vb. şiir örnekleri farklı üslubuyla dikkat çekmektedir. Genel olarak "Ali Yusuf'un şiirlerini nitelendiren başlıca özellik onların canlı duygu ve izlenimlerden kaynaklanması, yoğun mücadele ruhunun ürünü olmasıdır. Bu yön bir taraftan şairin doğuştan gelen şairlik yeteneğinin göstericisi olarak öne çıkıyorsa diğer taraftan da yazılarının cumhuriyet idealleriyle bağdaştığından mayalanmasıdır." (Çağdaş Azerbaycan Edebiyatı, 2007:15) Şairin cumhuriyetin kurucularından biri olan ünlü siyasetçi Nasip Bey Yusifbeyli'ye yazdığı *Azerbaycanlı* şiiri yoğun vatanseverlik ruhu aşlanmış şiir örneklerinden biridir:

Ey vatandaş, bugün senin kaderine,
Bir ebedi sönmeyecek yıldız doğar.
...Bundan sonra Azerbaycan ülkesinde,
İstiklalın, hürriyetin gölgesinde
Senin dahi bir mukaddes vatanın var,
Bayrağın var, bulutlardan yüce kalkar! (Bayramoğlu, 2003: 198).

Şiirde Azerbaycan'ın bağımsızlığıyla ilgili arzu ve hayallerinin gerçekleşmesi şiirsel bir dille betimlenmektedir.

Ali Yusuf'un içtenliğinin, vatana ve toprağa bağlılığının, yurtseverliğinin nazım örenği olan *Bayrak* şiiri de aynı edebi ruh hâlinde kaynaklanmaktadır. Azerbaycan bayrağını temsil eden, onu halkının bağımsız devletçiliğinin, mutlu, zengin geleceğinin simgesi olarak değerlendirilen şair inanılmaz derecede gururlandığını ifade eder:

Yaşa, ey şanlı firuzan bayrak,
Doğdu sayende bugün bir ülke.
Mavi, al, sebz ziyalar saçarak
Her zaman üstümüze sal gölge.
Secde et, ey geniş, azade deniz,
Eğilin, ey başı elmas dağlar,
Eğilin secde edin siz hepiniz (Bayramoğlu, 2003: 199).

Baştan sona aynı şiirsel ruh hâliyle kaleme alınan şiirin sonraki dizelerinde şair, vatani Azerbaycan'ın üç renkli bayrağıyla ilgili düşüncelerini şu şekilde anlatmaktadır:

Dereler, çaylar, ekinler, bağlar,
Yükselir göklere dek bayrağımız.
Olmuş azade güzel toprağımız,
Bütün evladına zahmet saçacak.
Yüksel, ey rayeti ulvi, yüksel!
Yüksel, ey gayeyi ümmid, yüksel!
Yaşa binlerce, mübarek bayrak! (Bayramoğlu, 2003: 199).

Ali Yusuf'un *Bir Türk Yolcu Diyor Ki* şiirinde Doğu'nun yüzyıllardır içinde bulunduğu felaketlerin canlı, gerçek manzarası sergilenmektedir. Şairin bahsi geçen şiirinde aynı zamanda Azerbaycan halkının bağımsız devletçilik düşünceleri, Türkçülük, Turancılık ideolojisi betimlenmektedir:

Evet, evet, bugün Şark'a Kâbe olan bu ülke,
Yine bir gün ateş ile alev ile yanacak.
Bütün Turan, Oğuz nesli hatta bütün Şark belki
Yine onu takdis ile ziyaretgâh sanacak. (Bayramoğlu, 2003: 204).

Şiirin sonunda şair, Azerbaycan Halk Cumhuriyeti'nin ilan edildiği ilk günlerden itibaren halkın yardımına koşan, büyük fedakârlıklarla ulusal devlet kurma yolunda emsalsiz katkılarda bulunan Türk askerlerine seslenerek şiirsel düşüncelerini şu şekilde özetlemektedir:

Ey Türk oğlu! Seni Tanrı'n Şark'a hadi gönderdi,
Yatmış yurdu kardeş gibi titret, kaldır, uyandır.
Yeni, mesut bir hayata davet eyle her ferdi,
Yüreğinde sönmeyecek bir tabii od yandır... (Bayramoğlu, 2003: 204).

Ali Yusuf *Karabağ Hainlerine* şiirinde Ermeni işgalcilerin Karabağ'da işledikleri suçları sıralayarak bu toprakların tarih boyunca Türk yurdu olduğunu, orada Molla Penah Vagif'in, Abdulla Bey Asi'nin mezarlarının bulunduğunu, her taşının gazel, mugam gibi konuştuğunu vurgular:

Her seda akis eylese, dağlara ilan oluyor,
Sanki her bir taşı söyler de gazelhan oluyor.
Karabağ şiirlerin, şarkıların meskenidir,
Vagif'in, Asilerin türbesidir, metfenidir.
Karabağ – yani kaside ve gazel deryası,
Azeri tacının en şaşaalı elması (Bayramoğlu, 2003: 205).

Tabii ki bağımsızlık ve özgürlük ideallerimizin betimlenmesi sadece bahsi geçen eserlerle sınırlı değildir. Dönemin pek çok kalem sahibi son derece önemli olan bu soruna çeşitli şekillerde değinmiş, toplumsal konu bakımından değerli edebiyat örnekleri ortaya çıkarmışlardır. Sırf bu nedenle edebi teorik düşüncede bahsedilen dönemin şiirsel araştırmaları bağımsızlık şiirleri olarak nitelendirilmektedir. Aynı zamanda, "Azerbaycan edebiyatında vatan konusunun bu dönemde ... şahlandığı görülmektedir." (Barmanbay, 2020:7). Bütün bunlar bahsi geçen yılların ayrıntılı şekilde ele alınarak araştırılması zerureti ortaya çıkarır.

SONUÇ

Göründüğü gibi, Azerbaycan Halk Cumhuriyeti dönemi edebiyatta ulusal özgürlük duygularının harekete geçirilmesi yönünde ciddi şiir örnekleri ortaya çıkarmıştır. Bu yıllarda Muhammed Hadi, Abdulla Şaik ve başkaları ile yanısıra, Ahmet Cevat, Cafer Cabbarlı, Umgülsüm Sadıgzade, Aliabbas Münzib, Salman Mümtaz, Abbasağa Gayıbov (Nazir), Emin Abid (Gültekin), Davud, İbrahim Şakir, Ali Yusuf, Muhammed Ümid Genceli, Celal Sahir gibi genç şairlerin edebî yazılarında özgürlük ve bağımsızlık motifleri önemli yer tutmuştur.

Cumhuriyet Dönemi şiirlerinde özgürlük, bağımsızlık düşüncelerin yayılmasına çalışılmış, halkı uyanmaya, millî kimliğinin farkında olmaya çağıran motiflerin çeşitli şekillerde devam ettiği görülmektedir. Aynı zamanda yazarların o dönemdeki faaliyetinin ürünü olan pek çok şiirlerde Türkçülük, Turancılık, vatanseverlik duyguları yoğun bir şekilde edebiyata yansımıştır.

Azerbaycan Halk Cumhuriyeti Dönemi'nde ayrı ayrı şairler tarafından yazılan ve ülkenin çeşitli matbuat organlarında yayınlanan şiirler vatan sevgisinin, doğma yurda, toprağa bağlılığın, milli devletçilik düşüncesinin ön sıraya çıkması ile dikkati çekmektedir.

KAYNAKÇA

- Akimova Elnare, İmzalar İçinde Hadi, Edebiyat Gazetesi, 30 Kasım 2019, No: 43-44 (5218-19)
Askeri Marşlar, Savaş Şarkıları, Kahramanlık Şiirleri, Askeriye Yayınları, Bakü, 1998.
Aslan Vagif. Cumhuriyet Dönemi Azerbaycan Edebiyatı, Adalet Gazetesi, 26 Mayıs 2018, No: 99 (1707)
Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti (Makaleler dizini), Azernesr, Bakü, 1992, s. 191
Azerbaycan Halk Cumhuriyeti (Edebiyat, dil, kültürel yapılanma), Goliot GrupYayınları, Bakü, 2009, s. 336.
Barmanbay, Afina (2020). Azerbaycan Romantik Edebiyatında Vatan (Abbas Sehhet, Mehemmed Hâdi, Abdulla Şâik). Ankara: Bengü Yayınları.
Bayramoğlu Alhan, Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti Döneminde Edebiyat, ElmYayınları, Bakü, 2003, s. 276.
Cevat Ahmet, Seçilmiş Eserleri, Şark –Garp, Yayınları, Bakü, 2005.
Çağdaş Azerbaycan Edebiyatı, İki Ciltte, I. Cilt, Bakü Üniversitesi Yayınları, Bakü, 2007.
Hüseynzade Aydın, İstiklal Şairi Ümmügülsüm, Çaşıoğlu Yayınları, Bakü, 2005.
Memmedli Afina, Ahmet Cevat ve Türkiye, Elm ve Tehsil Yayınları, Bakü, 2010.
Mustafayeve Göyerçin, Ahmet Cevat'ın Faaliyet Döneminde Millî Bağımsızlık Problemleri; Filoloji alanında doktora tezinin özeti, AMEA'nın Edebiyat Enstitüsü, Bakü, 2007, s. 20.
Penah Gülhanı, Azerbaycan Halk Cumhuriyeti Edebi Hayatta Canlanmayı Hızlandırdı, Halk Cephesi Gazetesi, 20 Nisan 2018.
Sadıgzade Umgülsüm, Eserleri, Yayına hazırlayan: A. Bayramoğlu, Litterpress Yayınları, 2010, s. 117.
Saraçlı Eflatun, Azerbaycan Yazarları Cumhuriyet Döneminde, Elm Yayınları, Bakü, 2007, s. 424.
Sultanlı Vagif, Azerbaycan Halk Cumhuriyeti Döneminde edebiyat.
(https://www.academia.edu/39083554/Azerbaycan_Halk_Cumhuriyeti_D%C3%B6neminde_Edebiyat)
Şaik Abdulla, Araz'dan Turan'a, Nurlan Yayınları, Bakü, 2004, s. 264.